انقلاب آماری برای توسعه‌ی پایدار

جعفر عسگری

دفتر آمار سازمان ملل متحد (UNSD)[1] در اجلاس سالانه‌ی ۲۰۱۵، که با شرکت رؤسای مراکز آمار کشورهای جهان، همه‌ساله در نیویورک برگزار می‌شود، طراحی، تدوین و استقرار دو موضوع مهم زیر را از سال ۲۰۱۵ به کشورهای جهان مورد توصیه و تأکید قرار داده است.

الف- انقلاب آماری برای نیل به توسعه‌ی پایدار (Development Data Revolution for Sustainable)

ب- داده‌های بزرگ (Big Data)[2]

واقعیت آشکار آن است که بررسی روند رشد و توسعه‌ی کشورهای توسعه‌یافته و کشورهای در حال توسعه مبین این واقعیت است که بین تحقق اهداف برنامه‌های رشد و توسعه‌ی کشورها با میزان جامعیت و دقت اطلاعات آماری و شاخص‌های آماری مورد استفاده در برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و ارزشیابی عملکرد برنامه‌ها رابطه‌ی بسیار قوی و معنی‌دار وجود دارد به‌طوری‌که در شرایطی که آمار و اطلاعات مورد استفاده در برنامه‌ریزی فعالیت‌ها از دقت و جامعیت و به‌هنگامی لازم برخوردار نیست، علی‌رغم صرف میلیاردها دلار سرمایه و مساعی فراوان، اهداف کمی و کیفی برنامه‌ها از تحقق لازم برخوردار نمی‌شود و مانند برنامه‌های چهارم و پنجم توسعه‌ی ایران بخش قابل توجهی از اهداف برنامه‌ها تحقق نیافته و در نتیجه علی‌رغم همه‌ی مساعی و تلاش‌ها و منابع صرف‌شده، شعارها و وعده‌های داده‌شده‌ی مسئولین، کیفیت زندگی و رفاه مورد انتظار حاصل نمی‌گردد. رجاء واثق دارد که تنها دلیل عدم تحقق اهداف برنامه‌ها موضوع فقدان به‌کارگیری آمارهای دقیق، صحیح و به‌هنگام نیست بلکه عوامل دیگری مانند سوء مدیریت، قوانین و مقررات متضاد و بازدارنده، ناشایسته سالاری، فساد و ... نیز به سهم خود تأثیرگذار بوده‌اند. اما نقش و سهم معنی‌دار فقدان آمار و اطلاعات درست در بین عوامل مزبور، غیر قابل انکار است.

دفتر آمار سازمان ملل با توجه به این واقعیت مهم به کشورهای جهان تحت عنوان **انقلاب آماری برای نیل به توسعه‌ی پایدار** توصیه می‌کند که با بازنگری (BPR)[3] کامل نسبت به نظام آماری موجود کشورها، زمینه‌ی علمی و عملی لازم برای تولید و ارائه‌ی آمارهای مورد نیاز برنامه‌ریزی و ارزشیابی برنامه‌ها را در حداقل زمان و با کیفیت بالا فراهم آورند تا خروجی و دستاوردهای اجرای برنامه‌های توسعه مستغنی گردد.

موضوع مهم دیگر مورد توصیه‌ی UNSD موضوع بسیار مهم Big Data است که بحث مهم سامان‌دهی نظام آمارهای ثبتی و فناوری اطلاعات محور (IT based) نمودن و یکپارچه‌سازی جزایر جداگانه‌ی آماری و شبکه‌ای و هدفمند نمودن آنها را هم‌راستا و سازگار با اهداف نظام آماری کشورها مورد توجه و تأکید قرار می‌دهد.

به عبارت روشن‌تر در همه‌ی کشورها و از جمله ایران، سازمان‌های مختلف دولتی، خصوصی و تعاونی با هدف انجام وظایف جاری خود به تولید

جعفر عسگری مدیر کل اسبق دفتر حساب‌های اقتصادی مرکز آمار ایران است.

آمارهای ثبتی نیز اقدام می‌نمایند که اگر آمارهای ثبتی مزبور از تعاریف و مفاهیم، روش و استانداردهای معتبر آماری ملی و بین‌المللی برخوردار شوند و انواع خطاهای آماری از آنها منتزع گردد در آن صورت ارتباط شبکه‌ای هدفمند نظام‌های آماری مزبور با شبکه‌ی آماری کشور می‌تواند گنجینه‌ی انبوهی از اطلاعات آماری دقیق، به‌هنگام، سریع و به خصوص ارزان قیمت را هم برای صاحبان نظام‌های آماری ثبتی و هم برای سایر ذینفعان نظام آماری فراهم نماید. به‌عنوان نمونه و مصداق شاهد هستیم که سازمان ثبت احوال کشور، آمار وقایع چهارگانه ۷۸ میلیون نفر جمعیت کشور، سازمان ثبت اسناد و املاک کشور، اطلاعات مربوط به ۴۰ میلیون اسناد ملکی مردم و سازمان‌ها، شرکت‌ها، برندها، و اختراعات، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی اطلاعات مربوط به واحدهای مسکونی روستایی، وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی اطلاعات مربوط به سلامت مردم و خانوارها، شرکت‌های تلفنن، گاز و برق، اطلاعات مربوط به مصارف انواع حامل‌های انرژی و ... را همه روزه، همه ماهه و همه ساله در جهت اجرای وظایف و مأموریت‌های جاری خود تولید می‌کنند که اگر اقلام آماری نظام‌های ثبتی مزبور از تعاریف و مفاهیم یکسان و استاندارد برخوردار باشد و در تعامل شبکه‌ای با یکدیگر و با نظام آماری کشور قرار گیرند، در آن صورت هم کیفیت و هم کمیت اطلاعات آماری نظام آماری کشور افزایش و مستغنی می‌شود و هم سرعت تولید و ارائه‌ی اطلاعات افزایش می‌یابد و هم آمار و اطلاعات با هزینه‌ی تمام‌شده‌ی کم‌تری در اختیار مصرف‌کنندگان قرار می‌گیرد و بالاخره اینکه اهداف و نتایج و دستاوردهای برنامه‌های توسعه به میزان بیش‌تری محقق می‌شود.

در چارچوب مفهوم و طرح Big Data نه تنها نظام آماری دستگاه‌های دولتی، بنگاه‌های بزرگ اقتصادی مانند کارخانجات تولیدی، سوپر مارکت‌ها، هایپر مارکت‌ها، انبارهای عمومی بزرگ، پایانه‌های صادراتی و وارداتی، شرکت‌های هواپیمایی، واحدهای کسب و کار و ... که مجهز به ماشین‌های الکترونیکی و نرم‌افزارهای فروش، انبار، ضایعات و ... هستند، می‌توانند حلقه‌ی تولید آمارهای ثبتی کشور را به سهم خود افزایش دهند بلکه متقابلاً از حجم آمارگیری‌های سنتی مبتنی به روش‌های سرشماری و نمونه‌گیری، که مستلزم صرف زمان، مساعی و هزینه‌ی زیاد و در عین حال به دلیل خوداظهاری پاسخگویان از خطاهای مختلف آماری برخوردار است، کاسته می‌شود که مزیت دوم طرح Big Data محسوب می‌شود.

با توجه به الزامات بین‌المللی فوق الذکر از یک طرف، و تکالیف و الزامات قانونی در داخل کشور، از طرف دیگر، مانند:

- اهداف سند چشم‌انداز (۱۴۰۴)
- الزامات و نیازهای برنامه‌ی ششم توسعه‌ی کشور (۱۳۹۵- ۱۳۹۹)
- ضرورت تحقق اهداف برنامه‌ی اقتصاد مقاومتی
- نیازهای رو به تزاید برنامه‌ریزان و کارشناسان و مدیران به آمار و اطلاعات دقیق، صحیح و به‌هنگام برای تصمیم‌گیری، برنامه‌ریزی و ارزشیابی برنامه‌ها
- نیاز فراوان مراکز پژوهشی و مهندسین مشاور برای طراحی و اجرای فعالیت‌های پژوهشی و مطالعاتی
- نیاز رو به افزایش مؤسسات و سازمان‌های بین‌المللی برای تهیه و تدوین شاخص‌های آماری و گزارش‌های تطبیقی کشورها

ضرورت بسیار وجود دارد که در آستانه‌ی تدوین برنامه‌ی ششم توسعه‌ی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور (۱۳۹۵-۱۳۹۹) نظام آماری کشور با راهبری مرکز آمار ایران به‌عنوان متولی اصلی نظام آماری کشور، طرح بازنگری فعالیت‌های نظام آماری کشور را با رویکرد محوری انقلاب آماری و داده‌های بزرگ با مشارکت مجدانه همه‌ی واحدهای آماری نظام آماری کشور از جمله بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، وزارت صنعت، معدن و تجارت، وزارت جهاد کشاورزی و ... با مرکزیت شورای عالی آماری در برنامه‌ی کار سال جاری (۱۳۹۴) خود قرار دهد و طرح جامع بازنگری‌شده نظام آماری کشور را با رعایت ملاحظات و واقعیات و شرایط ملی و بین‌المللی، تهیه و تدوین و پس از تصویب شورای عالی آمار و همچنین دولت از ابتدای سال ۱۳۹۵ مورد اجرا قرار دهد.

لازم به توضیح است که چون نظام آماری موجود کشور در حال حاضر دارای اشکالات و محدودیت‌هایی مانند تأخیر در تولید و ارائه‌ی اطلاعات آماری (Timeliness)، دوباره‌کاری در تولید برخی از آمارها و شاخص‌های آماری، خلاءهای آماری در برخی از زمینه‌ها و فعالیت‌ها، محدودیت‌های بودجه‌ای تأثیرگذار بر جامعیت و کیفیت آمارها و ... برخوردار است مناسب است که قبل از بازنگری و طراحی مجدد فعالیت‌های نظام آماری کشور، از یک‌طرف، با نظرسنجی از تولیدکنندگان آمار (واحدهای آماری سازمان‌های دولتی، خصوصی و تعاونی) و استفاده‌کنندگان آمار، از طرف دیگر، با رعایت تحولات جدید آماری ایران و جهان، نقاط قوت، ضعف، تهدیدها و فرصت‌های مترتب بر نظام آماری موجود کشور احصاء و با انجام تحلیل SWOT نسبت به مهندسی مجدد نظام آماری کشور اقدام شود.

نکته‌ای دیگر که ذکر آن در این مقاله ضرورت می‌یابد این است که به دلایل محدودیت‌های اقتصادی داخلی و تحریم اقتصادی بین‌المللی، منابع بودجه‌ای به میزان لازم برای اختصاص به فعالیت‌های آماری کشور وجود ندارد (و احتمالاً در آینده نیز وجود نخواهد داشت) از این‌رو ضرورت دارد که برای تولید آمار و اطلاعات مورد نیاز کشور و شاخص‌های قیمت، حساب‌های ملی، جداول داده ـ ستانده و حساب‌های اقماری، با اولویت توسعه و تعمیق نظام آمارهای ثبتی و یا از طریق سرشماری و نمونه‌گیری‌ها، تقسیم کار مبتنی بر وظایف و تخصص سازمان‌ها بین واحدهای نظام آماری کشور توسط شورای‌عالی آمار صورت گیرد تا هم از دوباره‌کاری‌ها و صرف منابع زیاد اجتناب شود و هم سازمان‌های استفاده‌کننده از آمارها و شاخص‌ها با منابع و آمارهای متفاوت و یا مغایر مواجه نشوند.

البته ضمن آنکه این تقسیم کار آماری ضروری به نظر می‌رسد در عین حال نظارت علمی بر اجرای دقیق، کامل و مستمر تولیدات آماری بایستی توسط شورای‌عالی آمار و دبیرخانه‌ی آن (مرکز آمار ایران) بر تعاریف، مفاهیم، استانداردهای آماری و روش‌های تولید آمار توسط واحدهای نظام آماری کشور صورت گیرد تا کیفیت و سرعت اطلاعات آماری همزمان از غنای لازم برخوردار شود.

فراموش نشود که فرصت زمانی ماه‌های باقیمانده سال ۱۳۹۴، در ارتباط با تدوین و تصویب برنامه‌ی ششم توسعه، هم در ارتباط با تحولات هسته‌ای و ضرورت تعامل با جهان، هم در ارتباط با توصیه‌ها و تأکیدات UNSD و هم نیاز شدید جامعه‌ی ایران به رشد و توسعه‌ی واقعی و بهبود شرایط و کیفیت استانداردهای زندگی، برای بازنگری و مهندسی مجدد نظام آماری کشور بسیار مغتنم و ارزشمند می‌باشد.

توضیحات

۱. United Nation Statistical Division

۲. ارتباط سیستمی و هدفمند بین پایگاه‌های آماری جدا از یکدیگر در جهت تولید نیازهای آماری ذینفعان

۳. Bussines Process Reenginiring